

AHMET ATILLA (1914-2008), BİTKİ YETİŐTİRİCİSİ

*Asuman Baytop**

Ahmet Atilla (1914-2008), İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik Bahçesi'nde 20 yıl kadar bahçe Őefi olarak çalıŐmıŐ, aydın bir ziraatçıdır. Bahçenin idari bakımdan bağlı olduğu Farmakobotanik ve Genetik Enstitüsü'nün (bugün Botanik Anabilim Dalı) öğretim elemanları ile birlikte, enstitünün herbaryumu (ISTF) için Anadolu'dan bitki örnekleri toplamış, aynı zamanda, bahçede yetiştirmek için yerli bitkilerden tohum, soğan, rizom gibi üretim organları temin etmiŐtir. Ölümünün ardından yayımlanmış biyografisi (Günergun 2008) ve kendi kaleminden yazılmıŐ anıları (Küçüker 2003) onun yaŐam öyküsünü ve etkinliklerini tanıtmaktadır. Amacımız, P.H. Davis'in *Flora of Turkey and the East Aegean Islands* adlı eseri (1965-2000) içinde adı geçen örnek kayıtlarına ve baŐka kaynaklara da dayanarak, onun Anadolu gezilerini, Türkiye florasına getirmiŐ olduğu katkıları ve başlıca etkinliklerini ortaya koymaktan ibarettir.

YaŐam öyküsü

Ahmet Atilla, 5 Mayıs 1914 Sarıyakup (Elazığ) doğumludur. Babası çiftçi idi. İlk ve orta öğrenimini Elazığ'da gördü. 1930'da Bursa Ziraat Okulu'na girdi ve bu okuldan 1933'te mezun oldu. İki yıl bu okulun Bahçecilik Őubesi'nde çalıŐtı. Askerliğini yaptı. İstanbul'da Beykoz Fidanlığı'nda görev aldı. Buradan ayrılıp tütün eksperliği kurslarına katıldı. Cibali Tütün Fabrikası'nda çalıŐmaya baŐladı. Evlendi. İzmir'e ve daha sonra Gönen'e tayin edildi. İkinci askerliğini yaptı. 1944'te İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik Bahçesi'ne bahçe uzmanı olarak girdi. Burada, Ord. Prof. Dr. Alfred Heilbronn'un (1885-1961) direktifi altında özlediği bilimsel ortamı buldu. Bahçe Őefi oldu. Staj görmesi için, 1952'de Almanya'ya gönderildi. Bu arada, Hollanda, Belçika ve İngiltere'deki botanik bahçelerini de gezdi. Yurda döndü, görevine devam etti. İstanbul'da ve dış ülkelerde düzenlenen çiçekçilik sergilerine katıldı, yayınlar yaptı. 1964'te emekli oldu. Emeklilik döneminde, Samandıra'da 1964 yılında kurmuŐ olduğu fidanlıkta serbest olarak çiçekçilik ve botanik çalıŐmalarına devam etti. İki kızı, Gülser ve Mine, bahçe işlerinde kendisine yardımcı oluyorlardı. Kısa bir rahatsızlıktan sonra, 2008 yılında, Küçükyalı'daki evinde vefat etti. NaaŐı Küçükyalı Mezarlığı'na, daha evvel 1997'de vefat etmiş olan eŐi Fatma Hanım'ın naaŐının yanına gömüldü. Halen Samandıra'daki arazide üç fidanlık faaliyettedir: Ahmet Atilla'nın büyük kızı

* Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi.

biyolog Gülser Ayata'nın yönetimindeki "Ümit Çiçekçilik", küçük kızı eczacı Mine Özgür'ün idaresindeki "Mine Flora, Çiçekçilik ve Fidanlık", küçük oğlu iktisatçı Rasim Atilla'nın yönettiği "Atilla Bahçe Merkezi" adlı fidanlıklar. Büyük oğlu kimya mühendisi Hüsnu Atilla, Kanada'da yaşamaktadır.

Botanik gezileri

İstanbul Üniversitesi Botanik Bahçesi, Süleymaniye'deki Biyoloji Binası'nın bahçesinde 1935 yılında kurulmuştur. Bahçe, binada yerleşmiş bulunan Fen Fakültesi Farmakobotanik ve Genetik Enstitüsü'ne bağlı olup, enstitünün başkanı, bahçenin kurucusu ve direktörü olan Ord. Prof. Dr. Alfred Heilbronn'un yönetimi altında idi. A. Atilla, bu bahçede görevli iken, A. Heilbronn ve enstitünün diğer öğretim elemanları ile birlikte, Anadolu'da bitki toplama gezileri yaptı. Kurutulmuş örnekler, enstitünün herbaryumuna (ISTF) yerleştirildi. A. Atilla bu gezilerde aynı zamanda canlı materyel de topladı, onları bahçede yetiştirdi ve bahçede Anadolu bitkilerinden, başlıca soğanlılarından oluşan canlı bir koleksiyon tesis etti.

ISTF'de saklı bulunan, A. Atilla'nın yalnız olarak veya müştereken toplamış olduğu örnekler hakkında, bize ancak bu herbaryumun sorumluları bilgi verebilir. Biz burada, *Flora of Turkey*'e girmiş olan kısıtlı sayıdaki örnek kayıtlarına dayanarak aşağıdaki sonuçları elde edebildik. A. Atilla'nın koleksiyonundaki örneklerden ancak çok azı *Flora of Turkey*'e girmiştir. Bu örneklerin sayısı 60'a yakındır. Bu eserin ilk 8 cildi içine dağılmış bulunan A. Atilla'nın örneklerinin 1947-1959 yılları arasında 20 ilden toplanmış olduğu görülmektedir: Adana (yıl ?), Afyon (1954), Ankara (1959), Antalya (1949, 1950, 1954), Burdur (1950), Çanakkale (1956), Çoruh (1947), Erzincan (1952), Erzurum (1955), Gaziantep (1954, 1959), Gümüşhane (1953), Isparta (yıl ?), İçel (1950), İstanbul (1950), İzmir (1950), Konya (1950), Malatya (yıl ?), Muş (1957), Tunceli (yıl ?), Van (1955). Örnek kayıtlarının çoğunda tarih vardır ve çoğunlukla gün, ay ve yıl şeklinde yazılıdır. Birkaçında herbaryum numarası eklidir. P.H. Davis ve A. Huber-Morath ile birlikte toplanmış birkaç örnek kaydında, bu ünlü toplayıcıların adlarının yanında kendi özel numaraları vardır.

A. Atilla'nın Anadolu gezileri ve bu gezileri kimler ile birlikte yaptığı konusunda, *Flora of Turkey*'in ikinci cildinin ilk sayfalarında yayımlanmış olan bir makalede tamamlayıcı bilgiler bulmak kabildir (Cullen 1967). Bu makaleye göre, A. Atilla 1951 ve 1961 yıllarında da örnek toplamıştır. Birlikte örnek toplamış kişiler arasında Alfred Heilbronn, Mehpare Başarman (Heilbronn), Hüsnu Demiriz, Nebahat Yakar ve Jale Tören de vardır.

Burada belirtmek isterim ki, *Flora of Turkey*'in 3, 4, 6 ve 7 nci ciltlerinde rastlanan, Türkiye'nin Trakya bölgesinden toplanmış 14 örnek kaydındaki A. Baytop yanında ikinci toplayıcı olan Atilla soyadlı kişi, Ahmet Atilla olmayıp

onun büyük kızı biyolog Gülser Atilla'dır. Gülser Atilla, Eylül 1967 ile Eylül 1969 arasında iki yıl, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Farmasötik Botanik Kürsüsü'nde, Prof.Dr. Asuman Baytop'un asistanı olmuş ve onun birkaç Trakya gezisine katılmıştır. Belirtmek istediğim ikinci bir nokta, halen bir t ve iki l ile yazılmakta olan Atilla soyadı, botanik literatüründe Attila şeklinde yerleşmiş durumdadır ve Ahmet Atilla'yı ifade eder.

A.Atilla, A. Heilbronn, P.H. Davis ve A. Huber-Morath ile birlikte yaptığı 3 geziye ayrı bir önem vermiştir.

A.Atilla, A. Heilbronn ile birlikte Rize'ye gelmiş, orada Türkiye'de ilk defa çay ekimini başlatan Zihni bey ile tanışmış, Artvin ve Ardahan'a gitmiş, Çoruh vadisinde *Daphne mezereum* bitkisinin çiçeklerinden yayılan özel kokuyu duymuştur (Küçüker 2003). *Flora of Turkey* vol.5:142'deki "A9 Çoruh: Kutul ormanı, 15.vii.1947, A.Heilbronn" ve "A9 Çoruh: Kutul, Müezzinler, 14.vii.1947, A. Heilbronn" örnek kayıtlarından anlaşılacağı üzere, bu Doğu Karadeniz gezisi Temmuz 1947'de yapılmıştır. *Flora of Turkey* vol.2:225'teki "A9 Kars: Sarıkamış, 21.vii.1947. Heilbronn et Başarman" örnek kaydı da, geziye Doç. Mehpare Başarman'ın da katılmış olduğunu göstermektedir.

A.Atilla'nın katıldığı diğer önemli bir gezi de, P.H. Davis'in (1918-1992) üçüncü Anadolu gezisidir. P.H. Davis bu gezisini 1949 yılında, 6 Temmuz-10 Eylül arasında yaptı. Daha evvel Anadolu'ya 1938 ve 1947'de gelmişti. İlk gezide yalnızdı. İkinci gezide yanında Ankara'dan Dr. Kamil Bilger (sonra soyadını Karamanoğlu olarak değiştirmiştir) vardı. Üçüncü geziye A. Atilla'da katıldı. Bu gezinin ilk gününden 17 Temmuz'a kadar olan bölümünde P.H. Davis'in yanında idi. P.H. Davis, bu gezide takip ettiği yolu, gezdiği yerleri, tarih sırası içinde ayrıntılı olarak yayımlamıştır (Davis 1955). Ankara'dan hareket etmiş, Antalya'ya gelmiş, Beyşehir ve Konya'ya gitmiş, güneye Mersin'e yönelmiş, Amanuslar'da dolaşmış, Bolkar dağları'nda gezmiş, Konya üzerinden Ankara'ya dönmüştür. *Flora of Turkey*'de, bu geziden müştereken toplanmış 4 örnek kaydı vardır. Dördü de tipörnektir. Dördü de C3 Antalya'dan, Davis, Bilger ve Attila tarafından toplanmıştır. Örnekler İngiltere'de Edinburgh Kraliyet Botanik Bahçesi Herbaryumu'nda (E) ve Kew Kraliyet Botanik Bahçesi Herbaryumu'nda (K) saklıdır.

- vol.2:138 *Velezia tunicoides* P.H. Davis (Caryophyllaceae) – C3 Antalya: Kemer, Gönük, kuru dere yatağı, 7.vii.1949, Davis, Bilger & Attila, D.15009 (E).
- vol.5:84 *Helichrysum chasmolyticum* P.H. Davis (Compositae) – C3 Antalya: Söğüt Yayla, Sivri Dağ yakını, Çalbalı Dağ ve Çakırlar arası, 1300 m, Davis, Bilger [Karamanoğlu] & Attila, D.15429 (E, K).
- vol.5:617 *Echinops onopordum* P.H. Davis (Compositae) – C3 Antalya: Tahtalı Dağ, dik kaya üzeri, Kesme Boğaz ve Kuzdere arası, 8.vii.1949, Davis, Bilger [Karamanoğlu] & Attila, D.15154 (K, E).

vol.6:431 *Alkanna attilae* P.H. Davis (Boraginaceae) – C3 Antalya: Kemer, Tahtalı Dağ, 2100-2300 m, 10.vii.1949, Davis, Attila & Bilger [Karamanoğlu], D.15059 (K, E).

A.Atilla'nın önemli bir gezisi de, Arthur Huber-Morath (1901-1990) ile birlikte yaptığı, Dr. Mehpare Başarman-Heilbronn'un (1908-1993) da katıldığı, bu tanınmış İsviçreli botanistin beşinci Anadolu gezisidir. Gezi 20 Mayıs - 18 Haziran 1950 arasında yapılmış ve başlıca Antalya, Finike, Ermenek, Mut, Silifke ve Mersin yöreleri gezilmiştir. Takip edilen yol hakkında, A. Huber-Morath'nın bir yayını vardır (Huber-Morath 1982). A.Atilla'nın, A.Huber-Morath ile birlikte topladığı örnekler, Hb.Hub.-Mor.'da saklıdır. Hb.Hub.-Mor., bugün İsviçre'deki Cenevre Botanik Bahçesi ve Konservatuvarı Herbaryumu (G) içinde korunmaktadır.

Emekli olup, İstanbul Üniversitesi Botanik Bahçesi'nden ayrıldıktan sonra, A.Atilla çalışmalarını kendi özel bahçesinde yoğunlaştırdı. Burada çiçek, saksı ve bahçe bitkileri yetiştiriyor ve satışını yapıyordu. Bunun yanında, dış ülkelerden ve Anadolu'dan temin ettiği bitkileri yetiştirmeye ve çoğaltmaya özen gösteriyordu. Yenilik ve özgünlüğe meraklı idi. Hatırlarım, Güney Afrika'dan temin ettiği Proteaceae örneklerini üretmek için, onlara ayrı bir sera tahsis etmiş, gereken ortamı sağlamış ve onlara çiçek açtırmıştı. Küçükyalı'daki kaktüs seralarını ve zengin koleksiyonunu da gayet iyi hatırlarım. Ve hele İstanbul'da Atatürk Kültür Merkezi'nde açılan çiçek sergisine getirdiği kaktüs örneklerini ve baş tacı yaptığı büyük bir *Echinocactus grussonii* (altın fiçi) örneğini unutmak kabil mi?

Soğanlı bitkiler hususunda, Türkiye'nin soğanlı bitkilerini araştıran ve onlar hakkında bir kitap yazmış bulunan (Mathew et Baytop 1984), İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Turhan Baytop (1920-2002) ile tanışır ve iyi anlaşılırlardı. Bu nedenle emeklilik döneminde A.Atilla, T. Baytop'un bazı Anadolu gezilerine katılmış ve soğanlı bitki koleksiyonunu zenginleştirmişti. A.Atilla'nın katıldığı T.Baytop gezileri şunlardır (Baytop 2001): Antalya, Akseki, Silifke, Gülnar, Pozantı (Mart 1971); Van, Hakkâri, Şemdinli (Haziran 1973); Amasya, Tokat, Sivas (Mart-Nisan 1978); İzmir, Muğla, Datça, Fethiye, Gazipaşa, Arslanköy, Kayseri (Mayıs 1980); Marmaris, Yatağan, Nif dağı (Mart 1981); Erzurum, Tortum, Van, Süphan dağı (1981); Çorum, Trabzon, Rize, Artvin, Erzurum (Nisan 1982); Van, Hakkâri, Çukurova, Şırnak, Mardin, Urfa, Harran (Haziran 1984) gezileri.

Yayımları

A.Atilla bilgili ve okuyan bir yetiştirici idi. Kitaplığında yabancı dilde botanik ve bahçecilik kitapları, Almanca bahçe dergileri vardı. 1951-1954 yılları arasında Türk Biyoloji Derneği'nin yayın organı olan *Biologi* dergisinde yayımlanmış dört makalesini tespit ettik. Bu makaleler, *Acta Naturae* 5, Aralık

2003 sayısında Küçükler'in makalesinin sonunda ek belge olarak aynen sunulmuştur (Küçükler 2003):

- Çiçekçilikte toprak çeşitleri, *Biologi* 1(5):245-247 (1951).
- Cyclamen yetiştirmek, *Biologi* 2(1/7):28-31 (1952).
- Okuyucu soruları: Kauçuk ağacı (*Ficus elastica*) ve Lale (*Tulipa*) hakkında, *Biologi* 2(1/7):37-38 (1952).
- Tabiat harikalarını tanıyalım, *Biologi* 4(4/18):161-163 (1954).

Adını taşıyan türler

İki türün bilimsel adının niteleyicisinde A. Atilla'nın adını görüyoruz: *Alkanna attilae* P.H. Davis ve *Gladiolus attilae* Kit Tan, B.Mathew & A.Baytop. Boraginaceae familyasından olan *Alkanna attilae*, P.H. Davis'in 1949 Anadolu gezisinde Davis, Attila ve Bilger tarafından 10.vii.1949 tarihinde C3 Antalya: Tahtalı dağ'dan müştereken toplanmıştır. Davis bu türü A. Attila'ya ithaf etmişti (Davis 1956, *Flora of Turkey* vol.6:431). Iridaceae familyasından olan *Gladiolus attilae*'nin bitki örnekleri, ilk defa soğanlı ve çiçekli olarak 1988'de, A. Atilla'nın damadı Doğu Özgür tarafından B7 Elazığ: Keban barajı yakınından toplanmış, İstanbul'a A.Atilla'ya getirilmiş, Atilla onları bahçesinde sağlıklı olarak üretmiştir. Bitki bahçede hâlâ yaşamakta ve çoğalmaktadır. Bitkinin yeni bir türe ait olduğu düşüncesiyle A. Baytop, bahçeden çiçekli ve meyvalı örnekler alarak onları Kew'deki soğanlı bitkiler uzmanı Brian Mathew'ya 1991 yılında göndermiştir. Kesin tayin için, B.Mathew örnekleri *Flora of Turkey* projesinde *Gladiolus* bahsini işlemiş olan Dr. Kit Tan'a yollamıştır. Bitkinin yeni bir türe ait olduğu kesinleşmiş ve yeni tür 2006 yılında bilime tanıtılmıştır (Tan, Mathew & Baytop 2006). A. Atilla'nın adını taşıyan iki tipörneğin kayıtları aşağıdadır. A. Atilla'nın adı botanik literatüründe Attila şeklinde yerleşmiştir.

- *Alkanna attilae* P.H. Davis –Type: Turkey: C3 Antalya, d. Kemer, Tahtalı Dağ, 2100-2300 m, 10.vii.1949, Davis, Attila & Bilger [Karamanoğlu], D.15059 (holo.K, iso. E).

- *Gladiolus attilae* Kit Tan, B.Mathew & A.Baytop – Type: Turkey. Flowering material cultivated in the garden of Mr Ahmet Atilla at Samandıra in A2(A) İstanbul, originating from corms brought from B7 Elazığ by his son-in-law. Pressed on 22 June 1991, A.Baytop ISTE 62995 (holo.ISTE, iso. K).

Kaynaklar

- Baytop, T. 2001. *Anadolu Dağları'nda 50 Yıl*, ilaveli ikinci baskı, İstanbul, s.113, 183-185, 193, 202.
- Cullen, J. (assisted by H.Demiriz et G.Wagenitz). 1967. Botanical collections since 1888, in P.H. Davis (ed.), *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol.2, s.1.

- Davis, P.H. 1955. Turkish itineraries, *Notes Roy. Bot. Gard. Edinburgh* 22:3-4.
- Davis, P.H. 1956. *Alkanna atillae* Davis, *Notes Roy. Bot. Gard. Edinburgh* 22:81.
- Davis, P.H. (ed.). 1965-1985. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vols.1-9, Edinburgh.
- Davis, P.H. et al. (eds.). 1988. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol.10, First Supplement, Edinburgh.
- Güner, A. et al. (eds.). 2000. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol.11, Second Supplement, Edinburgh.
- Günergun, F. 2008. Ahmet Atilla (1914-2008). <http://www.bilimtarihi.org/atilla/biyografi.htm>
- Huber-Morath. A. 1982. Reisen durch Anatolien, 1935-1969, *Bauhinia* 7(3):169-170.
- Küçükler, O. 2003. Ahmet Atilla, *Acta Naturae* 5, Aralık 2003, s.29-34 ve Belgeler.
- Mathew, B., Baytop, T. 1984. *The Bulbous Plants of Turkey*, B.T. Batsford, London.
- Tan, K., Mathew, B., Baytop, A. 2006. *Gladiolus atillae* (Iridaceae), new species from East Anatolia, Turkey, *Phytologia Balcanica* 12(1):71-73.

Ahmet Atilla (1914-2008), Horticulturist

Ahmet Atilla (1914-2008) was head gardener in the Botanical Garden of Istanbul University for 20 years between 1944 and 1964. He was an agriculturist. He has been a plant collector. He accompanied the researchers of the Botanical Institute (Istanbul University, Faculty of Science) and reknown foreign collectors in their Anatolian travels, procured herbarium material for ISTF and also fresh native material, mainly geophytes, in order to grow and propagate them in the University's botanical garden. He was with Ord.Prof.Dr. A.Heilbronn in 1947 in Northeast Anatolia. In 1949, he participated to the third Anatolian visit of P.H. Davis. In 1950, he assisted A.Huber-Morath in his fifth Anatolian travel. Between 1971 and 1984, he accompanied Prof.Dr. T.Baytop in eight of his Anatolian expeditions. *Flora of Turkey* cites ca. 60 of his specimens which are collected between 1947 and 1961 from 20 provinces. His specimens are kept in ISTF. A research in this herbarium may tell about the size of his collection. He has also specimens housed in E, K, and Hb.Hub.-Mor. He collected 4 types jointly with P.H. Davis and K.Bilger (later K. Karamanoğlu). Two species have been named after him: *Alkanna atillae* (Boraginaceae) and *Gladiolus atillae* (Iridaceae). The botanical literature writes his name as Atilla.

Key words: Ahmet Atilla, Ahmet Atilla, Turkish flora, gardening, history of botany.

Ahmet Atilla (1914-2008), Bitki Yetiştiricisi

Ahmet Atilla (1914-2008), İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik Bahçesi'nde, 1944-1964 yılları arasında 20 yıl bahçe Őefi olarak çalışmış bir ziraatçidir. Bağlı olduğu Enstitü'deki araştırmacıların, ünlü yabancı bitki toplayıcılarının Anadolu gezilerine katılmış, bitki örnekleri toplamış, bu arada Anadolu bitkilerinden üretici materyel, başlıca geofitlerden soğan, rizom vs. toplayarak onları Botanik Bahçesi'nde yetiştirmiş ve üretmiştir. 1947'de, Ord.Prof.Dr. A. Heilbronn ile Kuzeydoğu Anadolu yöresinde gezmiş; 1949'da P.H. Davis'in üçüncü Anadolu gezisine katılmış; 1950'de A. Huber-Morath'nın beşinci Anadolu gezisinde onunla birlikte dolaşmıştır. 1971-1989 yılları arasında, Prof. Dr. T. Baytop'un sekiz Anadolu gezisine katılmıştır. *Flora of Turkey*'de, A. Atilla'nın 60 kadar örneği kayıtlıdır. A. Atilla, 1947-1961 arasında Anadolu'nun 20 ilinden örnek toplamıştır. Örnekleri, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Herbariumu'nda (ISTF) saklıdır. Ancak bu herbariumda yapılacak bir araştırma, onun bitki koleksiyonunun hacmi hakkında bir fikir verebilir. E, K ve Hb.Hub.-Mor.'da da örnekleri vardır. *Flora of Turkey*'de, onun P.H. Davis ve K. Bilger (sonradan K. Karamanoğlu) ile topladığı 4 tipörneği kayıtlıdır. İki tür adı ona ithaf edilmiştir: *Alkanna atillae* (Boraginaceae) ve *Gladiolus atillae* (Iridaceae). Botanik literatüründe adı Attila şeklinde yerleşmiştir.

Anahtar sözcükler: Ahmet Atilla, Ahmet Attila, Türkiye florası, bahçecilik, botanik tarihi.